

Antal Éva

Retorika és etika – boltíves és áthidaló olvasatok

Írásom az angolszász modern és posztmodern szövegértésről és olvasásmódokról szól, pontosabban az Új Kritika *close reading*jéről és a yale-i dekonstrukció retorikai-etikai – Paul de Man és J. H. Miller nevéhez köthető – olvasásmódjairól. Különös figyelmet fordítok ezen értelmezésmódok metaforikájára, illetve azok hasonlóságaira, mivel mindkettő esetében visszatérő, az olvasatokra utaló képeket és alakzatokat találunk. Akár azt is mondhatnám, hogy írásom az olvasásmetaforika körül forog, bár nem a derridai heliotropikus metaforák mintájára (DERRIDA 1997); itt sokkal behatároltabb pályáról, illetve ívről van szó.

Az amerikai Új Kritika¹ megértéseméletének központi elve a *close reading* (szoros olvasás), amely a műalkotás „másságára” koncentrálna, vagyis a szöveg minden olyan elemére, amely megbontja a jelentés egyértelműségét. Ezért kerülnek az újkritikus interpretáció középpontjába a többértelmű, metaforizált elemek, a paradoxonok és az ironia. Ám az értelmezés végére a látszólag széttartó elemek a szöveg – a világ és a psziché (vö. I. A. Richards) – mélyén rejlő harmóniát mutatják fel. Cleanth Brooks meghatározása szerint a költészet „az ellentétek keveredése (*mingling*)” (WELLEK 1976, 226), ami a versben a szavak jelentéseinek diverzitását adja. A költészet nyelve a paradoxicitásé, nem pedig a logikáé: „A vers lényegi struktúrája (megkülönböztetve az abból levont »kijelentés« racionális és logikai struktúrájától) egy épület vagy festmény szerkezetére hasonlít: kiegyenlített feszültségek (*resolved stresses*) rendszere. ... [A] vers struktúrája balett vagy zenei kompozíció szerkezetét idézi, [k]iegyenlített ségek, egyensúlyok és megegyezések időbeli elrendeződés alapján kialakuló sémájá[val].” (BROOKS 1947, 203.) Brooks *The Well-Wrought Urn* című tanulmánykötetében másutt, a *The Language of Paradox (A paradoxon nyelvezete)* című fejezetben T. S. Eliotot idézi, aki szerint a költészet „a szavak végtelen új és meghökentető kombinációkba történő rendezésével a nyelv *végtelen* finom módosulása”. (BROOKS 1947, 9.)

A költészet ilyenfajta kontextualizált nyelvezetét nevezi Brooks ironiának: „egy állítás kontextus általi *nyilvánvaló* eltorzítását »ironiának« nevezjük.” (BROOKS 1974, 619.) A definíciót ízeletgetve a „nyilvánvaló” szó kiemelése – torzítása (*warping*)² – egyértelművé teszi, hogy az ironia nem járulékos tényező, hanem kötelezően érvényesül min-

¹ Az 1920-as években a Vanderbilt Egyetem tanárai – John Crowe Ransom, Allen Tate és Cleanth Brooks – pedagógiai beállítottságú elemző stratégiákat alakítottak ki. A Ransom nyomán *New Criticism*nek elnevezett elméleti megalapozottságú irodalomkritikai irányzat elsőként lépett fel tudományos igénnyel az irodalmi szövegek interpretációját illetően. További ismert „újkritikusok”: William K. Wimsatt, Monroe C. Beardsley, Austin Warren és René Wellek (R. P. Blackmur, Kenneth Burke, F. R. Leavis és Yvor Winters csak rövid ideig tartoztak az iskolához). Az angol I. A. Richardsot, aki az irodalmi alkotások egyedi befogadását terápiás céllal is javasolta, előfutárként szokás emlegetni. Az Új Kritika irodalomelméletéről I. LEITCH 1992, 29–62.

² A fenti meghatározás – „the obvious *warping* of a statement by the context” – *warping* (‘torzítás’) kulcsszava a már említett *Well-Wrought Urn* tanulmánykötetben is felbukkan, ugyancsak a kontextus ironikus, torzító hatásával kapcsolatban: „Amikor egy versbeli állítást vizsgálunk, az úgy jelenik meg számunkra, mint a vízbe állított pálcá, torzítva (*warped*) és megtörve (*bent*)” (BROOKS, 1947, 211).

den (szövegszerű) kontextusban. A kontextus az újkritikusok számára főként poétikai, hiszen az ellentétek a maguk ironikus lehetőségeivel és ironikus kiegyenlítődésekkel leginkább ott figyelhetők meg. Brooks a definíciót megfogalmazó, *Az irónia mint strukturális elv* című esszéjében univerzalizálja az iróniát, és kijelenti, hogy az igazi költészet iróniát tartalmaz, de paradox módon csak az igazán ironikus vers képes ellenállni az iróniának: „Az irónia részéről való sebezhetetlenség a kontextus stabilitását jelenti, egy olyan kontextusét, amelyben a belső nyomások kiegyensúlyozzák és kölcsönösen alátámasztják egymást. Stabilitása olyan, mint egy *boltív*: épp azok az erők, amelyeket arra szántak, hogy a földre húzzák le a köveket, valójában az alátámasztás elvét szolgáltatják – olyan elvet, amelyben a lökés (*thrust*) és az ellenlökés (*counterthrust*) a stabilitás eszközévé válik” (BROOKS 1974, 623; 1971, 1044). Ezen a ponton, a boltív-metaforánál két dologra szeretném felhívni a figyelmet: egyrészt a modern megközelítés explicit ragaszkodására a totalitás és tökéletes egyensúly vágyalmához, másrészt pedig a *close reading* szövegszerű bemutatásának figurális nyelvére. Míg az utóbbi mozzanat az Új Kritika dekonstrukciójához vezet, addig az előbbi az olvasás lehetséges morális implikációira utal.³

A *Blindness and Insight (Vakság és belátás)* kötet *Form and Intent in the American New Criticism (Forma és intenció az amerikai Új Kritikában)* című tanulmányában Paul de Man ugyan általánosságban elfogadja az újkritika *close reading*jét mint az olvasás fontosságát hangsúlyozó módszert, ám alaposabb vizsgálattal – mondhatni *close reading*gel – kimutatja, hogy az nem is annyira „szoros” (DE MAN 1971, 20–35). Elemzésében kiemeli, hogy az újkritikusok a szöveg nehezen érthető elemeire figyeltek – ami mintha megelőlegezné de Man retoricitását –, de ezeket a problematikus, szövegromboló, az egységet szétziláló elemeket ismerős, könnyen érthető nyelvre fordították le. Vagyis felfigyeltek a jelentést megbontó alakzatokra – metaforákra, szimbólumokra, paradoxonokra és az iróniára –, de csak azért, hogy megmentsék a szöveg struktúráját, „homogenitását”. De Man „retorikus szoros olvasása” során éppen ezekre a megértés-akadályokra, a trópusokra figyel. Úgy véli, hogy az Új Kritika metaforikus nyelvezete önmagát dekonstruálja, hiszen az organikus kompozíció egységének és rendjének hangsúlyozásával párhuzamosan állandóan a szöveget szétziláló elemekkel foglalkozik. De Man szerint tehát az újkritikusok belátásai vakságukról árulkoznak, illetve vakságuk adja igazi felismeréseiket. Visszatekintve „belátható”, hogy a brooksi tanulmány optimista „kompozicionális” hite nélkül az ellentétes erők (lökések és ellenlökések) egymásnak feszülése csak a legszerencsésebb esetben eredményezhet stabilitást. Az ott bemutatott példáktól eltekintve egyáltalán nem biztos, hogy minden kontextus kiállja az irónia próbáját. Az Új Kritika kontextusa semmiképpen sem – mondhatni, ez lesz az Új Kritika iróniája.

Az Új Kritika olvasásmódja leginkább a hermeneutika megértélméletéhez, illetve a megértés heideggeri koncepciójához hasonlítható. Ám úgy tűnik, hogy ez az olvasásmód figyelmen kívül hagyta a megértés temporális jellegét. De Man észrevételét

³ Bár az Új Kritika olvasatai ma is élénken hatnak, a boltív metaforája archaizálónak tűnik. A metafora idealitása Lukács György megjegyzését juttatja eszembe a zárt kultúrákról: „Az a kör, amelyben a görögök metafizikai értelemben élnek, kisebb mint a miénk: ezért sohasem plántálhatjuk át magunkat abba elevenen; helyesebben: az a kör, amelynek zártsága életük transzcendentális lényegét alkotja, számunkra szétrobbant; nem tudnánk már lélegezni egy zárt világban” (LUKÁCS 1975, 496–497). Továbbgondolva és eljátszva a kör képzetével, úgy vélem, a robbanás után a modernitás a darabokból már csak *boltívet* tud létrehozni, a posztmodern pedig a szétrobbant fragmentumokra figyel. Így követi a zárt (*closed*), vagyis a nem-olvasást a szoros (*close*), majd a nyitott (*open*) olvasás.

idézve: „A megértés csak akkor nevezhető teljesnek, ha tudatában van saját temporalitásának, és elfogadja, hogy a totalizáció horizontja maga az idő(beliség). A megértés temporális aktus, melynek története van, ám ez a történet örökké kijátssza (*eludes*) a totalizációt” (DE MAN 1971, 32). Ennek megfelelően a boltív, a félkör sugallta zárt-ság helyett de Man az örvény spirálvonalát ajánlja az olvasás metaforájaként. A spirál ugyan látszólag záródó körvonalakból áll, de érzékletesen szemlélteti a textuális interpretáció időbeliségét és lezáratlan (*non-closed*) végtelenségét, egyetlen metaforába⁴ sűrítve „a temporalitás retorikáját”.

De Man korai írásában, *A temporalitás retorikájában* az allegóriát és az iróniát egyaránt szövegértésünk kulcsfontosságú retorikai alakzatának tekinti. Alapvető hasonlóságukon túl – ti. mindkettőnél diszkontinuus a jel és jelentés kapcsolata – közös bennük a temporalitás tapasztalata: mind az allegóriát, mind az iróniát az eredetétől való spirális eltávolodás jellemzi. Míg az allegória diakrón, addig az irónia szinkrón struktúrájú: „Mivel léte alapvetően a jelenhez kötődik, [az irónia] nem ismer emlékezőt, sem prefigurális időtartamot, az allegória viszont teljességgel az ideális időben létezik, mely sohasem az itt és most, hanem mindig múlt vagy végtelen jövő. [...] A két alakzat – gyökeres hangulati és strukturális különbségeik ellenére – mégis ugyanannak az időtapasztalatnak a két oldalát képviseli” (DE MAN 1996, 57). Vagyis az allegória felelős a szubjektum történeteiért és a nyelv által konstituálódó elbeszélésekért, az irónia pedig minduntalan közbelépéseivel (értsd: „el-beszéléseivel”) megakasztja és újraindítja az értelmező tevékenységet – akárcsak ebben a mondatban.

Amennyiben figyelembe vesszük az időbeliséget, a hermeneutikai kör paradoxonából nemcsak az újkritikusok iróniafogalma, hanem de Man allegória- és iróniaértelmezése is levezethető. Az *olvasás allegóriáiban* a szövegértelmezés retorizáltságának és allegoricitásának árnyaltabb képét kapjuk. De Man szerint „a minden szövegre érvényes paradigma egy alakzataból (vagy alakzatok rendszeréből) és annak dekonstrukciójából áll. Mivel azonban ez a modell nem zárható le (*closed off*) egy végső olvasattal, maga is létrehoz egy szupplementáris figurális rátétet vagy ráakódást (*supplementary figural superposition*), amely az előző narráció olvashatatlanságát beszéli el. Megkülönböztetve az alakzatok s végső soron mindig egy metafora köré összpontosuló elsődleges dekonstruktív narratíváktól, az ilyen másodfokú (vagy harmadfokú) narratívákat allegóriáknak nevezhetjük” (DE MAN 1999, 277; 1979, 205). Az allegóriákról az is kiderül, hogy mivel „metaforák allegóriái ... mindig az olvasás [az olvasás *par excellence*] lehetetlenségének allegóriái” (uo.). Bár az idézett szövegrész az olvasás allegoricitását hangsúlyozza, az egymásra rétegződő olvasáskísérleteket a nyelv alapvető ironikus volta biztosítja. Míg az olvasás trópusa az allegória, az irónia a trópusok trópusa lesz, amely – idézem *Az olvasás allegóriái* zárlatát – „nem trópus többé, hanem minden tropologikus megismerés dekonstruktív allegóriájának szétbomlása, azaz más szóval, a megértés szisztematikus szétbomlása. Mint ilyen, az irónia korántsem zárja le a tropologikus rendszert, hanem éppenséggel kikényszeríti e rendszer eltévelyedésének ismétlődését” (DE MAN 1999, 403–404). Az értelmezés során az irónia mint a retorikus spirális trópusa elbizonytalanító (vagy éppen túlságosan is megerősítő) mozzanataival a retorika szédületét, a „jelentésétől mindinkább elszakadó nyelvi jel szűkülő” örvényét mutatja (DE MAN 1996, 51).

⁴ Eljátszhatunk az *arch-metaphor* kifejezéssel, amely a boltív-metafora mellett a „kitüntetett szerepű”, a „legfőbb” metaforát is jelölheti.

Az újkritika „boltíves” megértésének másik mozzanata a moralitás kérdése. Az előbb idézett híres szöveg hely folytatásában de Man – az általa használt értelemben – etikusként nevezi az allegóriát. Természetesen nála ez az etikai jelleg nem a hagyományos értelemben vett kategória, nincs köze például a szubjektum akaratahoz vagy a szubjektumok közötti viszonyhoz. Itt az etikai nem szubjektív, hanem nyelvi és továbbra is imperatív kategória: „Az etikai hangnemhez történő átmenet nem egy transzcendentális imperatívusz eredménye, hanem egy nyelvi zavar referenciális (tehát megbízhatatlan) változata. Az etika (helyesebben mondva, az eticitás) egyetlen diszkurzív modalitás a sok közül” (DE MAN 1999, 278). Most talán a dekonstrukció etikai elgondolásairól illene szólnom, de mégsem teszem, mivel az allegóriák eticitását is csupán egy újabb retorikai fogásnak tekintem. Ugyanakkor kijelenthetjük, hogy a dekonstruktorok egyáltalán nem *indifferensek* az etikai kérdésekkel szemben, bár esetükben inkább az etikai különbözőségekről, „a különbségben íródó etikákról” vagy „*in-differencia* etikákról” van szó (de Man például „retor-etikával” foglalkozik) (ORBÁN 163, 1993). Az etika retorizáltságának vizsgálata igazán élvezetes (lenne) – mondhatnám amolyan fából vaskarikaként, hogy a szóban forgó trópusnál, illetve annak allegóriájánál maradjak. J. H. Miller több nagyívű vállalkozásában is megkísérli értelmezni az olvasás allegóriáinak, később pedig magának az olvasásnak az etikai vonzatait, bár egy helyen maga is oximoronnak minősíti az „olvasás-etika” elnevezést (MILLER 1990, 237). *The Ethics of Reading (Az olvasás etikája)* című tanulmánykötetének hat fejezetében az oximoron megértésére tesz kísérletet; ezek középpontjában kivétel nélkül az olvasás megértése áll. A címben jelzett olvasás-etika értelmezése ugyan nem megy túl a „jó olvasó” meghatározásán, mégis mindenképpen tanulságos az ilyesfajta vállalkozás – kudarca. A bevezető *Reading Doing Reading (Az olvasás olvasása)* fejezetben például ezt találjuk: „Az ún. »etikai mozzanat« során követelményeket támasztunk a szerzővel szemben műve megírásakor, a regény fikcionalitásán belül a narrátorral szemben a történet mesélésekor, a történet szereplőivel szemben életük döntő pillanataiban, valamint az olvasóval, a tanárral vagy a kritikussal szemben a műre adott reakcióikat illetően” (MILLER 1987, 8).

A tanulmánykötet egészét az olvasás fontosságának hangsúlyozása hatja át; olyan kijelentésekkel szembesülünk, mint például „az olvasás adja emberi létünk alapját” vagy az olvasás a megértés véget nem érő fikcionális aktusa, amelyben „keverednek a tropologikus, allegorikus, referenciális, etikai, politikai és történelmi dimenziók” (uo. 44, 48). A cím tulajdonképpen – még ígéretként is – elhibázott, hiszen végig „csak” az olvasás olvasásáról van szó. A de Mannak szentelt *Reading Unreadability (Az olvashatlanság olvasása)* fejezet az allegóriák eticitásával foglalkozik. A szerző ennek keretében a már idézett passzust elemzi, ám nem sok újdonsággal szolgál. Miller ugyan megpróbálja számon kérni de Manon az etikai jelleget, illetve megpróbálja úgy láttatni a fenti, eticitással kapcsolatos idézetet, hogy itt de Man olvassa saját olvasatait. Végül a vállalkozás szédületéből – vagy a szédült vállalkozásból – egy újabb de Man idézet jelent kiutat, amely szerint „ami szükségszerűen megtörténik egy szöveg olvasásakor, az a megértés [...], ami elsődlegesen episztemológiai esemény, nem pedig etikai vagy esztétikai érvényű” (idézi MILLER 1987, 51–52). Így Miller csak annyit tehet, hogy megpróbálja ezt a megállapítást valamiképpen az etikai imperatívuszhoz kapcsolni, főként a „szükségszerűség” kifejezésbe kapaszkodva: „élni annyit tesz, mint olvasni vagy inkább újra meg újra elkövetni az olvasás kudarcát, ami az ember sorsa [...]. [T]ulajdonképpen minden olvasás etikai, abban az értelemben, hogy kérlelhetet-

len szükségszerűség folytán *meg kell történnie*, válaszaként egy kategorikus követelésre” (uo. 59).

Összegzésképpen kijelenthetjük, hogy bár Miller megkísérli de Man allegóriáinak etikus olvasatát, nem menekülhet a nyelv retorizáltságától. A nagyszerűen leírt *circulus vitiosus* végén elmulasztja észrevenni a de Man által sugallt „követelés” (*demand*) szóban de Man nevét. A fejezet utolsó mondata a kettős tagadás afirmációjával próbálja kifejezésre juttatni az olvasás, illetve az olvashatatlanság olvasásának nyelvi zavarodottságát: „Ilyen az olvasás-etika igenlésének de Man szigora (*vigor*) [...] [amely] az olvashatatlanság olvasásának „lehetetlen” feladatát rója az olvasóra, ám ez *semmi* esetre *sem* jelenti azt, hogy az olvasás, akár a „jó” olvasás, *nem* történhet meg és *nem* rendelkezik szükségszerű etikai dimenzióval” (uo. 59, kiemelés tőlem – A. É.).

Miller erőfeszítése, hogy de Man eticitásában kimutassa az olvasás etikáját, nem bizonyult igazán meggyőzőnek. Hozzá kell tennünk azonban, hogy mindvégig hangsúlyozza: ő is csupán egy olvasó (nem is lehet más), így tévedés lenne olvasatát egyedüli, végső olvasatként elfogadni. A további fejezetekben három regényíró (George Eliot, Anthony Trollope és Henry James) műveinek egy-egy részletét elemzi – egyértelműen nagyobb sikerrel. Úgy tűnik, Miller olvasataiban a textuális megértés retorikai gazdagsága jótékony hatással van az etikai jellegre is. Talán a de Man-idézet értelmezése során is segítséget jelentett volna egy fellelt metafora kibontása, mivel a kanti szövegek etikai olvasását bemutató *Reading Telling: Kant (Az elbeszélés olvasása: Kant)* című fejezetben ez működni látszik.

Az *erkölcsök metafizikájának alapvetésében* a kategorikus imperatívusz meghatározása előtt Miller egy érdekes lábjegyzetre bukkan, amelyben a törvénytisztelet mibenlétéről van szó. Kant ezt írja: „A tisztelet *tárgya* tehát csupán csak a *törvény*, méghozzá az a törvény, amelyet saját *magunknak* szabunk, de mégis mint önmagában szükségszerűt. [...] Egy személy iránti tiszteletünk voltaképpen ama törvény iránti tiszteletünk, amelynek példája az illető” (KANT 1991, 29). Vagyis a törvényhez – így az etikai előírásokhoz is – analógiákon, sőt eseteken keresztül kapcsolódunk. Azért ítélünk egy személyt vagy tettet etikusnak, mert a felfoghatatlan törvény reprezentánisa: mintha az emberek és életük, élettörténeteik retorikai trópusként, alakzatként a morális imperatívuszra utalnának.

Ezzel mintegy összhangban a kategorikus imperatívusz⁵ vizsgálata során Miller a német *als* so kötőszóra és az azt követő feltételes kötőmódra (*Konjunktiv 2*) fordít jelentős figyelmet – megjegyzem, az ige az angolban is kötőmódban (*subjunctive*) áll az *as if* után. Miller szerint ezzel a kötőmóddal mintegy belépünk – *be kell* lépnünk – a fikció világába, mivel csak működése közben érthetjük meg az apodiktikus formulát. Vagyis el kell képzelnünk egy helyzetet, szereplőkkel, konfliktussal, hogy el tudjuk dönteni, milyen egy/a morálisan helyes cselekvés. Miller hangsúlyozza, hogy a narratívák létrehozása az emberi elme alapvető tevékenysége, akárcsak az a képesség, hogy történeteket mondunk egymásnak és megértjük azokat – vagyis nem tehetünk mást, mint olvasunk. A kanti kategorikus imperatívusz esetében pedig éppen „a narratíva lesz az az abszolút szükséges *hid*, amely nélkül nem lenne kapcsolat a törvény mint olyan és

⁵ „[...] sohasem járhatok el másként, mint úgy, hogy *együttal akarhassam, hogy maximám általános törvénynyé váljék*” (KANT 1991, 30). A kategorikus imperatívusz megfogalmazásának angol fordítása így hangzik: “I always should act as if my private maxim were to be universal legislation for all mankind” [„ich soll niemals anders verfahren, *als so*, dass ich auch wollen könne, meine Maxime solle ein allgemeines Gesetz werden”] (mindkettőt idézi MILLER 1987, 26).

a viselkedés bármilyen etikai szabálya között” (MILLER 1987, 28, *kiemelés tőlem* – A. É.). Ennek megfelelően a kanti rendszer egészében az esztétikai (*Az ítéltörő kritikája*) hídként szolgál az episztemológia (*A tiszta ész kritikája*) és az etika (*A gyakorlati ész kritikája*) közötti szakadék felett. Miután Miller felfedezi ezt az igen megnyugtató – mondhatni áthidaló – megoldást, és már-már regresszív boltívés olvasatra gyanakodnánk, a zárlatban „jó” dekonstruktorként csavar egyet a metafora értelmezésén.

A kategorikus imperatívusz meghatározását követően Kant egy példával hozakodik elő, méghozzá, igen szerencsétlen módon, a hamis ígéret problémájával: „Kérdés marad, hogy szorongatott helyzetben vajon megígérhetek-e olyasmit, amiről tudom, hogy nem tartom majd be?” (KANT 1991, 30). A kanti példa valójában „nem azt példázza, amit szeretne” – írja Miller, és örömmel tárja elénk Kant vakságát vagy éppen nyelvboltítását (MILLER 1987, 36). A hamis ígéret olyan híd (illetve nem-híd) képét idézi, amelynek két vége elindul ugyan a szakadék két széléről vagy a két partszakaszról, de középen nem találkoznak. A konklúzió nem is lehet más, mint hogy Kant szövegében a jó olvasó nem a morális törvénnyel, illetve annak egy szép példájával szembe-sül, hanem a szöveg olvashatatlanságával. Az ígéret – a példáé, a hídé, a rendszeré, Milleré vagy akár saját írásomé – a szavak, a nyelv ígérete, ezért önmagánál, a „ki-fürkészhetetlen szakadékánál” többet nem adhat. Millert idézve: „Kant azt ígérte, hogy példája biztonságos hídként ível majd az egyetemes törvény és az egyedi eset között. Ehelyett a példa az önmagában előállt két összeegyeztethetetlen olvasat miatt szétválik. A hídon pedig, amely az egyetemes és az egyes törvény közötti szakadék felett ívelt volna, újabb mélység nyílik” (MILLER 1987, 35).

Az egymásból nyíló szakadékok képe ugyanolyan szédülettel jár, mint de Man örvénylő allegóriái. Egyetértek Werner Hamacher azon észrevételével, hogy a szövegértésben csak az „olvass!”, illetve az „érts meg!” imperatívusza munkál. Így ebben a kontextusban az eticitásnál értékesebb az állapítás, amely szerint „ironikus módon, az imperatívusz – a nyelvé, a megértésé – nem engedi meg a döntést arról, hogy ő maga allegorikus-e vagy ironikus” (HAMACHER 2003, 208). De ha így is van, legalább szövegem, illetve annak allegorikus olvasata által megkíséreltem összekapcsolni Miller Kant-olvasatának híd-metaforáját az újkritika boltívésével. Olvasóimra bízom annak eldöntését, hogy sikerült-e ígéretemet megtartanom.

IRODALOM

- BROOKS, C. 1947. *The Well-Wrought Urn (Studies in the Structure of Poetry)*. New York: Harcourt, Brace and Company.
- BROOKS, C. 1971. Irony as a Principle of Structure. In Adams, H. (ed.): *Critical Theory since Plato*. New York: Harcourt, Brace and Company.
- BROOKS, C. 1974. Az irónia mint strukturális elv. Ford.: Vámosi Pál. In Ország L. (szerk.): *Az el nem képzelt Amerika*. Budapest: Európa.
- DE MAN, P. 1971. *Blindness and Insight: Essays in the Rhetoric of Contemporary Criticism*. New York: Oxford University Press.
- DE MAN, P. 1979. *Allegories of Reading*. New Haven – London: Yale University Press.
- DE MAN, P. 1996. A temporalitás retorikája. Ford.: Beck András. In Thomka Beáta (szerk.): *Az irodalom elméletei I*. Pécs: Jelenkor.
- DE MAN, P. 1999. *Az olvasás allegóriái*. Ford.: Fogarasi György. Szeged: Ictus.
- DERRIDA, J. 1997. A fehér mitológia. Ford.: Boros János, Csordás Gábor, Orbán Jolán. In *Az irodalom elméletei V*. Pécs: Jelenkor.
- HAMACHER, W. 2003. Lectio: De Man imperatívusza. Ford.: Szabó Csaba. *Vulgo 1*. 180–209.
- KANT, I. 1991. *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése*. Ford.: Berényi Gábor. Budapest: Gondolat.

- LEITCH, V. B. 1992. *Amerikai irodalomelmélet és irodalomkritika a 30-as évektől a 80-as évekig*. Ford.: B. Kis Attila. Pécs: JPTE.
- LUKÁCS Gy. 1975. A regény elmélete. In *A heidelbergi művészetfilozófia és esztétika. A regény elmélete*. Budapest: Magvető.
- MILLER, J. H. 1987. *The Ethics of Reading*. New York: Columbia University Press.
- MILLER, J. H. 1990. *Victorian Subjects*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- ORBÁN J. 1993. In-differencia etika: a dekonstrukció etikája. *Literatura* 2. 149–163.
- WELLEK, R. 1976. Cleanth Brooks, Critic of Critics. In Simpson, L. (ed.): *The Possibilities of Order: Cleanth Brooks and His Work*. Baton Rouge: Louisiana State University Press.

Oláh Katalin